

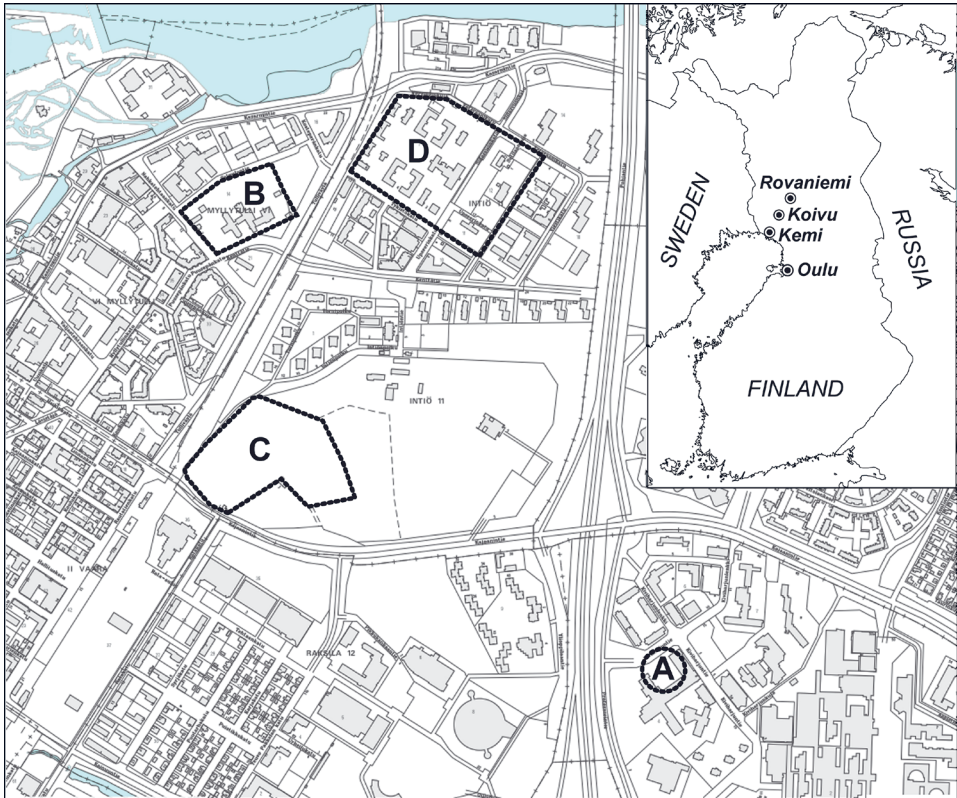
TAAVETTI LUKKARISEN HIRTTOPUU MUISTAMISEN JA PERINNÖLLISTYMISEN PAIKKANA

Johdanto

Lokakuun 3. päivän vastaisena yönä vuonna 1916 hirtettiin Oulun Kontinkankaalla (Kuva 1) Taavetti Lukkarinen tuomittuna maanpetoksesta. Tuomio noudatti Venäjän sotalakeja, mutta se herätti välittömästi voimakkaita tunteita ja johti vainajan muistamiseen vastarintaliikkeen sankarina. Vuonna 1935 hirttopaikan luo pystytettiin muistomerkki, jossa punainen graniittijalusta ja sillä seisova mustaksi maalattu rautainen aitaus (Kuva 2) ympäröivät paikalla kasvavan männyn. Tässä artikkelissa¹ tarkastelemme niitä muistamisen ja unohtamisen prosesseja, jotka johtivat tuon paikan ja muistomerkin perinnöllistymiseen eli siihen, miten ihmiset alkoivat kokea sen osaksi paikallista kulttuuriperintöä.

Hyödynnämme tutkimuksessa paikalla elokuussa 2014 järjestämiemme pienimuotoisten arkeologisten kaivausten tuloksia, arkistolähteitä, historiallisia säähavaintoja, vuosilustoanalyysia ja karttoja. Lisäksi kaivausten aikana haastateltiin paikalla vierailleita ihmisiä sekä niitä, jotka ottivat meihin yhteyttä puhelimitse tai sähköpostitse luettuun kaivauksia ennakoivan sanomalehtiartikkeliin. Yhteensä haastatteluja oli 20.

Aineistojen avulla osoitamme, kuinka muistomerkkiin on vuosien saatossa liitetty erilaisia merkityksiä. Näiden kautta voimme tarkastella, kuinka historialliset tapahtumat liittyvät muistoihin, perinnöllistymiseen ja viime kädessä myös kulttuuriperinnön välittämiseen. Perinnöllistyminen on täten osa kohteen biografiaa eli niitä muuttuvia merkityksiä ja käyttötapoja, joiden kautta kohteen elinkaari on rakentunut. Samalla paikka ja kulttuuriperintö linkittyvät osaksi ihmisten topobiografiaa, kun paikkoihin liittyvät muistot muuttuvat merkityksellisiksi yksilön elämäkerran rakentumisessa.² Perinnöllistymisprosessia tarkastellaan analysoimalla rinnakkain arkeologisia ja historiallisia lähteitä sekä haastatteluaineistoa. Arkeologiset lähteet tuovat esiin ilmiöitä, joita viralliseen Taavetti Lukkarisesta kertovaan historiankirjoitukseen ei ole taltioitu. Haastatteluaineisto puolestaan tuo esiin yksilön näkökulman historiaan sekä kulttuuriperinnölle lähimenneisyudessa ja nykyisyydessä annettuja merkityksiä. Prosessin ymmärtämiseksi käsittelemme ennen varsinaista aineiston analyysiä sekä muistomerkkejä ja muistamista että luomme lyhyen katsauksen itse tapahtuman taustoihin niin kansainvälisellä, kansallisella kuin henkilökohtaisellakin tasolla.

Kuva 1 (yllä): Tekstissä mainitut paikat Oulun kartalla:
A) hirttopuumuistomerkki
B) lääninvankila
C) hautausmaa
D) varuskunta
(Pohjakartta: Oulun kaupunki).

Kuva 2 (vasemmalla):
Hirttopuumuistomerkki.
(Kuva: J. Ikäheimo).

Muistomerkit ja muistaminen

Muistomerkit ovat materiaalisen kulttuurin osa, jonka tehtävä on ylläpitää muistamista ja estää unohtaminen. Täten niillä on myös yhteisöllisiä ja kansallisia tehtäviä. Paul Ashtonin ja Paula Hamiltonin³ sanoin muistomerkit ovat keino ”yhdistää ja tuoda yhteen yhteisö, keskittää muistaminen paikkaan; pyhittää tai luoda pyhä paikka; muistaa tapahtumaa tai henkilöä ja viime aikoina myös ottaa poliittista kantaa.” Ne kantavat moninaisia kulttuurisia merkityksiä etenkin silloin, kun niihin liitetään kansallisia tarkoituksia.⁴ Yksilöiden ja tapahtumien muistamisen kautta rakennetaan identiteettiä niin yksilötasolla kuin kansakuntana.

Muistomerkit ja muistaminen liitetään usein arvokkaiksi koettuihin tapahtumiin, siinä missä häpeälliseksi miellettyjen tapahtumien tapahtumapaikkoja pidetään yleensä pikemminkin unohtamisen kuin muistamisen arvoisina.⁵ Yksilöllä ja yhteisöllä voi myös olla kansakunnan syntyä koskevia vääristyneitä muistoja ja käsityksiä, eivätkä kaikki muistot tai muistomerkit ole välttämättä miellyttäviä. Lynn Meskell käyttää termiä ‘negatiivinen perintö’ kuvaamaan “paikkaa, johon liittyy ristiriitaisia ominaisuuksia ja josta tulee kollektiivisessa tajunnassa kielteisten muistojen säilömisessä kohde.”⁶ Historiallisten tapahtumien muistaminen voi kuitenkin olla tärkeää, vaikka itse tapahtumat olisivat häpeällisiä tai poliittisesti epäsoivia.⁷ Piinaaviin muistoihin liittyvät paikat, samoin kuin tapahtumapaikat, jotka jotkut ihmisistä haluaisivat unohtaa, voivat olla tärkeitä yksilön ja yhteisön tuskan ja häpeän tunteiden käsittelylle.⁸ Nuo paikat voivat toimia myös työkaluina tavoiteltaessa sosiaalista oikeudenmukaisuutta.⁹

Muistaminen muistomerkkien avulla on yhteisöllistä toimintaa, sillä muistomerkit voivat toimia samanaikaisesti sekä suremisen että poliittisten mielenilmausten näyttämönä. Tästä esimerkkinä ovat nykyaikaiset tilapäismuistomerkit, jotka syntyvät etukäteen suunnittelematta paikalle, jossa ihminen on menettänyt henkensä. Kuten viralliset muistomerkit, ne herättävät vainajan muistamisen ohella kysymyksen, miksi tapahtui niin kuin tapahtui, ja ottavat tällä tavoin kantaa yhteisöllisiin epäkohtiin.¹⁰ Hyvä esimerkki tarkoittamastamme tilapäismuistomerkestä oli syksyllä 2016 Helsingin Asema-aukiolle kertynyt kukkien, kynttilöiden ja pahvinpaloille kirjoitettujen tekstien kokonaisuus, joka syntyi paikalle, missä uusnatsi pahoinpiteli ohikulkijan. Koska uhri kuoli viikko päällekkarkauksen jälkeen, tuli paikasta muutamaksi kuukaudeksi tärkeä paikka maahanmuuttomyönteisten ja äärioikeistovastaisten mielipiteiden ilmaisemiselle.

Peter Jan Margry ja Cristina Sánchez-Carretero ovatkin havainneet, ettei muistomerkkeihin liittyvä performatiivisuus “rajoitu muistomerkkiin itseensä tai edes sen ympäristöön, vaan siihen kuuluu myös paikalla olevien esineiden, tekstien ja ihmisten toimijuus.”¹¹ Väkivaltaisen teon tapahtumapaikalle syntynyt muistomerkki voidaan tulkita yhteisölliseksi ilmaukseksi halusta muistaa ja surra tapahtunutta.

Yhteisöllisen ja julkisen muistamisen ohella muistomerkit ovat myös yksilöille paikka ja tapa muistojen käsittelyyn ja jäsentämiseen. Niillä on tärkeä osa niin

perheitä kuin yksilöitä koskeissa muistoissa,¹² jotka saattavat erota merkittävästi virallisesta tai yleisesti hyväksytystä historiankirjoituksesta.¹³ Joskus yksilölliset ja yhteisölliset muistot myös sekoittuvat toisiinsa. Näin voi käydä mm. epämieltyttäviin muistoihin, kuten kuolemaan liittyvissä paikoissa, missä yksilökohtainen olemassaolon kysymyksiin liittyvä pohdiskelu voi kansallisella tasolla saada yleismaailmallisia, ihmiskunnan ristiriitaiseen historiaan liittyviä merkityksiä.¹⁴ Lisäksi ajan kululla on voima ja kyky muuttaa kielteiseksi miellettyyn perintöön kuuluva kohde romanttisia arvoja sisältäväksi monumentiksi.¹⁵

Kaikki tämä muistamisen ja unohtamisen, yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden vuorovaikutteisuus muistamisen paikoilla voi johtaa muistomerkkien perinnöllistymiseen (*heritagization*). Ana Milošević kuvaa spontaaneiden muistomerkkien perinnöllistymistä prosessiksi¹⁶, jossa ”kohteet, rakenteet ja muistoesineet aletaan mieltää kulttuuriperinnöksi ja nähdään historiallisen autenttisuuden synnyttämisen välineinä. [...] Prosessina perinnöllistyminen ei nojaa menneisyyteen, vaan tähtää historisoituun nykypäivään juurtuneena pikemminkin tulevaisuuteen.”¹⁷ Perinnöllistymisen on nähty synnyttävän epäaidon ja romantisoidun kuvan menneisyydestä.¹⁸ Tässä artikkelissa kuitenkin tarkastelemme, kuinka erilaiset muistot ja historiantulkinnat osana muistomerkkin biografiaa voivat johtaa perinnöllistymiseen, samalla kun erilaiset toimet synnyttävät ja muokkaavat jatkuvasti perintöä myös marginalisoiduista tiloista ja synkistä muistoista.¹⁹

Tie hirttopaikalle

Taavetti Lukkarisen teloitus heijasteli kansainvälistä politiikkaa tilanteessa, jossa Suomi oli Venäjän keisarikunnan itsehallinnollinen suuriruhtinaskunta. Sen hallinnollista ja kulttuurista itsemääräämisoikeutta pyrittiin rapauttamaan keskuhallinnon toimesta ja näitä pyrkimyksiä vastustettiin mm. vetoomuksin ja lakoin. Eräs tärkeimpiä vastarinnan muotoja oli kutsunnoista kieltäytyminen, joka oli seuraus Suomen armeijan lakkauttamisesta keisarillisella määräyksellä vuonna 1901.²⁰ Se kärjistyi vuosien 1902–1904 kutsuntalakoksi, jonka seurauksena paikallinen asepalvelus Suomessa lakkautettiin. Suomeen sijoitetut sotaväen osastot koostuivat jatkossa venäläisistä sotilaista, mutta toisaalta suomalaisia joukko-osastoja ei osallistunut Ensimmäiseen maailmansotaan.

Suomalaisia kuitenkin taisteli ensimmäisessä maailmansodassa molemmin puolin rintamaa. Suomalaista aatelistoa palveli Venäjän armeijassa upseereina²¹ ja noin 700 vapaaehtoista värväytyi puolustamaan keisarikuntaa.²² Toisaalta Jääkäriliikkeen liittyi melkein kaksinkertainen määrä nuoria suomalaisia, jotka värvärien ja paikallisen väestön avustuksella ylittivät pohjoisessa salaa länsirajan ja jatkoivat matkaansa Saksaan saamaan sotilaskoulutusta. Jääkäriliikkeen kukistaminen sen suomalaiset värvärit ja muuten sen toimintaan osallistuneet kannattajat eliminoimalla oli vuonna 1916 Pohjois-Suomeen sijoitettujen esivallan edustajien keskeinen tavoite.

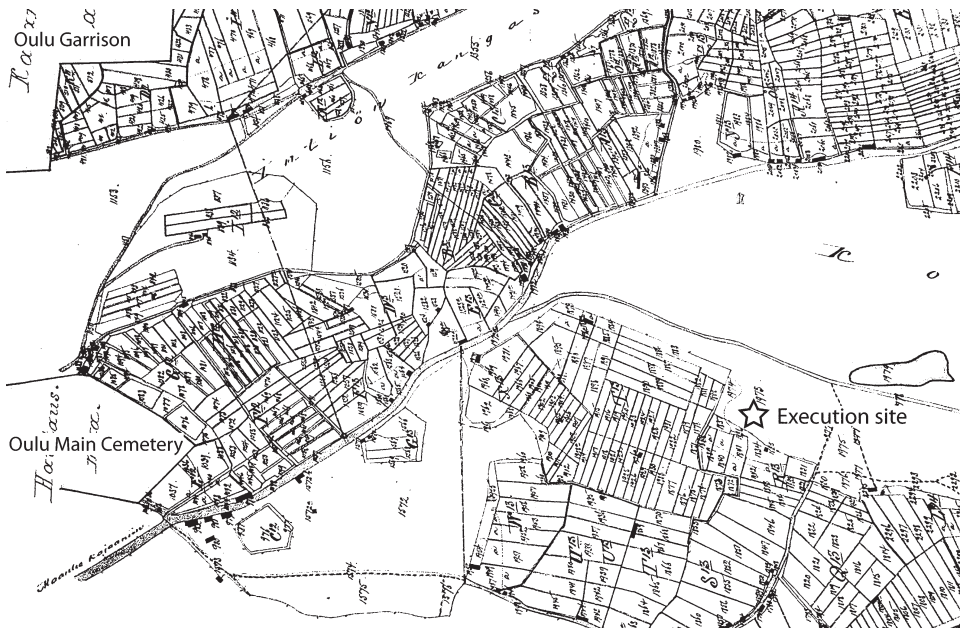

Kuva 3. Taavetti Lukkarinen Oulun lääninvankilan pihalla vuonna 1916 (kuva: Markus Korhosen henkilökohtaiset arkistot).

Venäjän 6. armeijakunnan salainen oikeusistuin totesi Lukkarisen syylliseksi maanpetokseen ja langetti hänelle kuolemantuomion. Vaikka tuomio oli Venäjän sotailain mukainen kyseisestä rikoksesta²³, se oli todella poikkeuksellinen 1900-luvun alun Suomessa, missä teloitusrangaistus oli viimeksi pantu täytäntöön vuonna 1825. Samana vuonna valtaistuimelle nousseen tsaari Nikolai I:n päätöksellä pahimmatkin rikolliset oli sen jälkeen tuomion täytäntöönpanon sijasta karkotettu Siperiaan.

Oulun lääninvankilassa vietetyn neljän kuukauden jälkeen (Kuva 3) Lukkarinen kuljetettiin lokakuun 3. päivänä hieman keskiyön jälkeen neljäkymmenen venäläisen santarmin saattueessa kuomullisilla hevoskärryillä Kontinkankaalle. Venäläisten lisäksi tapahtumaa todistivat kaksi suomalaista ratsupoliisia sekä vankilapastori Arvi Järventaus, jonka läsnäoloa Lukkarisen kerrotaan erityisesti toivoneen.²⁴ Teloituksen, joka oli viimeinen hirttämällä tapahtunut teloitus Suomessa, jälkeen Lukkarisen ruumis haudattiin hirttopaikalle. Tätä pidettiin tuolloin äärimmäisen julmana tekona.²⁵ Helmikuun vallankumouksen jälkimainingeissa ruumis kuitenkin kaivettiin ylös kesällä 1917 ja haudattiin uudelleen Oulun hautausmaalle.

Taavetti Lukkarisen, joka oli mahdollisesti itsekin entinen jääkäriväri, kohtalo kietoutui näihin maailmanpolitiikan myllerryksiin, sillä hänelle oli maksettu kolmen Muurman skin rautatietyömaalta paenneen saksalaisen sotavangin karkuun auttamisesta. Yritys epäonnistui tapaninpäivänä 1915, vaikka Lukkarinen oli piilottanut miehet vällyjen alle rekeensä, joka oli nostettu Rovaniemeltä Kemiin matkalla olleen junan tavaravaunuun. Kun konduktöörit löysivät karkulaiset siirtäessään raskasta rekeä, Lukkarinen oli kahvilla Koivun seisakkeella ja onnistui pakenemaan rikospaikalta Ruotsin puolelle. Koti-ikävä, jota syvensivät Suomeen jääneet vaimo ja kaksi pientä lasta, saivat hänet yrittämään uskaliaasta kotiinpaluuta seuraavana kesänä. Huolimatta väärennetyistä henkilöpapereista ja käsiaseesta virkavalta pidätti hänet ilman vastarintaa Oulun lähistöltä 6. kesäkuuta 1916.

Kuva 4. Osa P. W. Aurenin vuosina 1876–1878 piirtämästä Kontinkankaan alueen kartasta (Kartta Sto kd 12/220 1910 2, Kansallisarkisto, 1909).

Kontinkankaan valinta hirttopaikaksi ei ollut sattumaa. Alue oli tuolloin laajahko mäntykangas, joka sijaitsi kaupungin asemakaava-alueen ulkopuolella noin 1,5 kilometriä lääninvankilasta kaakkoon. Wegeliuksen mukaan Kontinkangasta hirttopaikaksi esitti Oulun poliisimestari Aaro Lindqvist vaikka Oulun varuskunnan komentaja eversti Katarskij vaati teloituksen toimitettavaksi Venäjän lakien mukaisesti²⁶ vankilan muurien sisäpuolella.²⁷ Vankilanjohtaja Werner Ossian Juvellius ei taipunut tähän ratkaisuun. Kontinkankaan valintaan teloituspaiaksi on mielestämme vaikuttanut vähintään kolme tekijää.

Ensiksikin, paikan sijainti oli sopiva vangin kuljettamista ajatellen. Saattueen tarvitsi poiketa vain hieman sivuun läheiseltä Oulu-Kajaani-maantieltä ja taivaltaa sitten lyhyt matka jalan sivutien ja Kontinkangasta etelässä reunustaneiden peltojen väliseen metsikköön. P. W. Aurenin vuosina 1876–1878 suorittamaan kartoitukseen perustuva kartta vuodelta 1909 (Kuva 4) on kenties paras lähde Kontinkankaasta tuohon aikaan. Siinä hirttopaikka näyttättyy sijainniltaan varsin syrjäisenä pienenä metsikkönä maantieltä erkanevan sivutien eteläpuolella laajojen peltoalueiden takana. Matkaa lähimpään asutukseen oli noin 300 metriä.

Toiseksi, koska jokaisella suomalaisella kaupungilla täytyi olla lain määräämä teloituspaiikka,²⁸ poliisimestarin valinta hirttopaikaksi oli todennäköisesti peitelty kannanotto tuomiota vastaan. Hirttäminen virallisella teloituspaiikalla olisi synnyttänyt mielikuvan suomalaisten viranomaisten myötämielisyydestä Lukkarisen kuolemantuomiota kohtaan. Kolmas ja ehkä tärkein tekijä hirttopaikan valintaan

näyttää olleen se, että venäläiset sotajoukot käyttivät Kontinkangasta harjoitusalueenaan. Kansallisarkistossa on säilynyt Oulun kaupunkia 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa esittävä ja 4. tarkkampungataljoonan venäläisten upseerien piirtämä kartta²⁹, johon hirttopaikan länsipuoleiset peltoalueet on merkitty kynällä aakkosin. Tämä osoittaa niiden olleen merkityksellisiä Ouluun sijoitetuille venäläisille joukoille ja siksi venäläisen sotaväen liikkeet Kontinkankaalla tuskin herättivät kummastusta Oulun asukkaissa.

Myös teloitukseen ajoituksella pyrittiin vähentämään siihen kohdistunutta yleistä ja välitöntä mielenkiintoa. Hirttäminen suoritettiin keskiyön jälkeen mahdollisesti noin kello yhden aikoihin. Vaikka tarkoituksena oli käyttää Lukkarisen kohtaloa varoittavana esimerkkinä pettureille, teloituksen ajoittaminen puolenyön jälkeen oli venäläisille normaali käytäntö.³⁰ Samalla minimoitiin mahdollisuus, että teloitusta olisi kokoontunut seuraamaan suuri väkijoukko, joka olisi jopa saattanut yrittää estää sen. Yöaikaan tapahtuneen ja luonteeltaan salamyhkäisen toiminnan oletettiin myös herättävän pelkoa Pohjois-Suomen väestössä.³¹ Tavoite myös saavutettiin, koska monet oululaiset olivat heti seuraavana aamuna tietoisia edellisen yön kammottavista tapahtumista.³²

Teloitus

Teloitustapahtuma (Kuva 5) ja välittömästi sitä seurannut hautaus on mahdollista ennallistaa kirjallisista lähteistä. Ensimmäinen havainto koskee välineitä ja tapaa, jolla tuomittu hirtettiin. Vaikka eräs lähde mainitsee tarkoitukseen varta vasten pystytetyn hirsipuun,³³ on todennäköisempää, että tuomittu hirtettiin kahden nuoren männyn väliin köytettyyn parruun. Todistajien mukaan tuomittu pakotettiin ensin seisomaan pallille tai tuolille, joka potkaistiin sitten hänen altaan. Tämä tieto tukee myös tulkintaa teloitusjärjestelyjen väliaikaisuudesta.

Tuo yksityiskohta kertoo myös, että kyseessä oli nk. lyhyen pudotuksen hirttäminen,³⁴ missä uhri tukehtuu niskarangan murtumisen sijaan. Lukkarisen pää ja vartalo oli peitetty teloitusta varten polsterivaarulla, lääninvankilasta mukaan otetulla tyhjällä patjapussilla. Molemmat teloituksesta raportoineet suomalaiset silminnäkijät kertovat yhtäpitävästi Lukkarista riiputetun köyden jatkona noin 20–30 minuuttia ennen kuin hänen eloton ruumiinsa vapautettiin hirttosilmukasta.³⁵

Teloitusolosuhteita on mahdollista arvioida Vaasan, Jyväskylän, Kajaanin ja Sodankylän³⁶ säähavaintoasemilta kerättyjen tietojen perusteella; Oulusta ei tuolta ajalta ole saatavilla päiväkohtaista säähavaintoaineistoa. Teloitusyönä ilman lämpötila oli Oulussa noin -5 °C ja kyseessä olivat lähestyvän talven ensiliukkaat. Säätila oli pilvinen tuulen puhaltaessa heikosti (noin 2–3 m/s) pohjoiskoillisesta. Tämä tieto kyseenalaistaa vaikuttavan kertomuksen siitä, kuinka voimakas tuuli heilutti Lukkarisen elotonta ruumista edestakaisin.³⁷ Oulua koskevat kuukausittaiset säähavainnot³⁸ todistavat saman asian, sillä niiden mukaan kaupungissa ei

Kuva 5. Rekonstruktio Taavetti Lukkarisen teloituksesta (piirros: Laura Juntunen, 2014).

koettu lokakuussa 1916 yhtäkään voimakastuulista päivää. Säähavainnot kertovat myös, ettei maa vielä routinut Oulun seudulla, mikä lähtökohtaisesti mahdollisti haudan kaivamisen.

Hirttämisen jälkeen Lukkarisen patjapussin peittämä ruumis³⁹ joko kannettiin tai raahattiin poikkeuksellisen syväksi mainitun haudan reunalle ja paiskattiin heitimien sen pohjalle kuin ”kuollut koira”⁴⁰. Kun ruumis kaivettiin ylös seuraavana kesänä, sen kerrottiin säilyneen ”täysin muuttumattomana kylmässä savessa”⁴¹. Tärkein hautaa koskeva kysymys kuitenkin on, kaivettiinko se varta vasten Lukkarisen haudaksi vai hyödynnettiinkö tarkoituksessa alueella valmiiksi sijainnutta kaivantoa? Mikäli hauta kaivettiin varta vasten, venäläiset ennakoivat mahdolliset yritykset kaivaa Lukkarisen ruumis ylös tekemällä siitä mahdollisimman syvän. Toisaalta edellä mainittu Kansallisarkiston kartta⁴² osoittaa, että venäläiset joukot käyttivät Kontinkangasta maastoharjoituksiinsa.

Koska alueen pintakerroksena oleva hiekkamoreeni on niin lujaa, että sen kaivaminen käsin on nykyaikaisinkin apuvälinein äärimmäisen työlästä, haudaksi lienee kelvannut maastoharjoitusten yhteydessä syntynyt poteromainen kaivanto. Nykyisin muistomerkkiä ympäröivästä ja Oulun Ammattikorkeakoulun raken-

nusten rajaamasta pienestä metsiköstä voi havaita noin 35 erikokoista ja -muotoista kuoppaa tai kaivantoa. Ulkonäkönsä ja olemuksensa perusteella ne voivat hyvinkin olla sata vuotta vanhoja. Taavetti Lukkarisen tilapäistä hautaa on niiden joukosta mahdotonta löytää ilman laajoja kenttätutkimuksia eikä se ole hirttopaikan tutkimuksen kannalta merkityksellinen asia.

“Hirttopuut”

Taavetti Lukkarinen uudelleenhaudattiin Oulun hautausmaalle kesällä 1917, mutta murheellista tapahtumaa koskevat muistot keskittyivät edelleen hirttopaikkaan. Tästä syystä muistomerkin keskeisin elementti eli nk. hirttopuu on syytä ottaa lähempään tarkasteluun. Paikalla vierailevat ihmiset epäilevät usein puun autenttisuutta, koska se ei näytä satavuotiaalta. Puun ympärysmitta on kuitenkin 172 cm ja säde 55 cm, ja sen alaosa peittävä kilpikaarna kertoo myös huomattavasta iästä.⁴³ Ikä haluttiin silti varmistaa vuosilustoanalyysillä ja männystä kairattiin siksi kolme näytettä. Lisäksi siitä noin 20 metriä etelään kasvaneesta männystä otettiin kaksi vertailunäytettä.

Vuosilustoajoitukset suoritti FT Titta Kallio-Seppä ja ne osoittivat molempien mäntyjen olevan yli 140 vuotta vanhoja.⁴⁴ Lisäksi muistomerkin puun halkaisijaksi vuonna 1916 määrittyi 26 cm, mikä vastaa erinomaisesti E. N. Mannisen välittämiä tietoja: “Kaksi nuorta, solakkaa petäjää oli kasvanut vieretysten. Ylhäällä niitten oksien varassa näkyi poikkipuu. Poikkipuusta roikkui köysi ja köyden alapäässä ruma silmukka”.⁴⁵ Vuosilustokasvun perusteella puut olivat kasvaneet ensimmäiset vuotensa ilman varjostavaa kasvustoa. Teloitus tapahtui siten nuorena ja verrattain tiheässä mäntymetsikössä, josta vuosikymmenten kuluessa kehittyi nykyinen vanhojen puiden harvakseltaan kirjoma männikkö.

Muistomerkin männyn kaarnaan on kaiverrettu neljätoista ristiä. Ristit ovat keskimäärin 10 x 5 cm kokoisia ja ne on kaiverrettu 88–208 cm korkeuteen maanpinnasta. Vaikka niiden huomaaminen oli aluksi vaikeaa, ristien olemassaolo ei kuitenkaan tullut täytenä yllätyksenä. Manninen näet kertoo, kuinka pian teloituksen jälkeen oululaiset alkoivat vieraillla hirttopaikalla erityisesti sunnuntaisin.⁴⁶ Vierailujen yhteydessä he kaiversivat ristejä sekä poikkipuuta kannatelleisiin kuin myös niiden vieressä sijainneisiin mäntyihin. Kaiverrettujen ristien tulkinta ei silti ole aivan niin suorasukainen kuin voisi olettaa.

Manninen nimittäin välittää myös ratsupoliisin kertomana tiedon, jonka mukaan venäläiset viranomaiset kaatoivat kaupunkilaisten kasvaneen kiinnostuksen johdosta molemmat puut hillitäkseen ristien piirtämistä ja Lukkarisen muistamista mainiten samalla, kuinka muistomerkki on tosiasiaassa pystytetty noin 20 metriä oikeasta hirttopaikasta länteen.⁴⁷ Näin ollen hirttopaikka olisi tuhoutunut vuonna 2012 Oulun Ammattikorkeakoulun päärakennuksen rakennustöissä. Lisäksi muistomerkin lähiympäristön muodostavassa pienessä metsikössä ei ole toista

mäntyä, josta löytyisi vastaavia ristikaiverruksia. Siksi ristit kaiverrettiin puuhun ehkä vasta muistomerkin vihkimisen jälkeen vuonna 1935 lisäämään paikan autenttisuutta.

Jos kaiverretut ristit taas ajoittuvat 1910-luvun loppuvuosiin, on Mannisen kertomusta kyseenalaistettava muutenkin. Vankilapastori Arvi Järventauksen kuvaus teloitussyön tapahtumista on jo aiemmin osoittautunut lähemmässä tarkastelussa arveltua värittyneemmäksi. Järventaus oli ollut Venäjän vallan aktiivinen vastustaja jo lukioajoistaan lähtien ja hän myös värväytyi vuoden 1918 sisällissodassa vapaaehtoisena kenttäpapiksi valkoisten puolelle.⁴⁸ Tuolloisesta toimestaan huolimatta häntä ei siis voi pitää puolueettomana tapahtumien havainnoijana.

Hirttopaikasta muistomeriksi

Pian Taavetti Lukkarisen uudelleenhautauksen jälkeen oikeiston ja vasemmiston välinen kitka Suomessa kärjistyi vuoden 1918 alussa valkoisten ja punaisten väliseksi sisällissodaksi. Sodan lopputulos jakoi kansakunnan voittajiin ja häviäjiin, eivätkä voittoisat valkoiset valinneet kansallista eheytymistä korostavaa linjaa, vaan oman, sodan tapahtumia ja lopputulosta koskevan näkemyksensä oikeuttamisen ja historian kirjoittamisen voittajan näkökulmasta. Tärkeä osa pyrkimyksiä oli muistomerkkien pystyttäminen ”vapaussodan” – kuten voittajat konfliktin nimesivät – sankareille.

Taavetti Lukkarisen kohtalo ei sinänsä liittynyt Suomen sisällissotaan vaan oli pikemminkin Suomen ja Venäjän välisten, usein ongelmalliseksikin koettujen suhteiden vertauskuva. Sillä ei siis ollut käyttöä valkoisten propagandassa ennen 1930-lukua, jolloin Neuvostoliitto reagoi Saksan todennäköiseen uhkaan vahvistamalla puolustustaan ja vaatimalla Suomea ryhtymään vastaaviin toimenpiteisiin. Vaatimukset huipentuivat vuonna 1939 esitykseen maa-alueiden vaihdosta Leningradin turvallisuustilanteen parantamiseksi. Suomen hallitus oli kuitenkin valinnut puolensa ja tiivistänyt jo paljon aiemmin suhteitaan kolmanteen valtakuntaan. Tuossa ilmapiirissä oli tärkeää esittää venäläiset niin historiallisena kuin myös mahdollisena tulevaisuuden vihollisena.

Jos kaupunkilaisten vierailut teloituspaikalla edustivat välitöntä ja epävirallista reaktiota tapahtuneeseen, muistomerkin pystyttäminen ja sen vihkiminen lokakuussa 1935 Oulun seudun Rintamamiesyhdistyksen toimesta voidaan tulkita viralliseksi ja tarkoin mietityksi toimenpiteeksi nostaa Lukkarisen tarina uudelleen tietoisuuteen. Jo hieman aiemmin 1930-luvulla oli Pohjois-Pohjanmaalle pystytetty useita muistomerkkejä alleviivaamaan maakunnan kunniakasta historiaa. Tavoite oli myös pyhittää kansankunnan vapaustaisteluun liittyvät paikat ja kohteet,⁴⁹ ja hirttopaikalle pystytetty muistomerkki voidaan tulkita osaksi tätä katsomustapaa.

Poliittiset kannanotot ja oman näkökannan korostaminen muistamisen ja muistomerkkien kautta ovat yleisiä Suomessa.⁵⁰ Parhaiten tunnettuja ja tutkittu-

ja muistomerkkejä ovat tässä suhteessa hautausmaiden toisen maailmansodan sankarikalmistot monumentteineen. Ne muistuttavat sodasta, joka tänäänkin elää kollektiivisessa tajunnassamme pääasiassa myönteisinä itsenäisyyteen, kansalliseen yhtenäisyyteen ja identiteettiin liittyvinä mielikuvina. Hautausmaiden ulkopuolella muistomerkkejä on pystytetty merkittävälle taistelupaikoille, tietyille sotaväen joukko-osastoille sekä siviilien sota-aikana kokemille kärsimyksille.⁵¹ Muistomerkit ovat siten paikkoja, missä muistaminen, kunnia, uhrimieli, suru, menetys ja isänmaallisuus sekoittuvat toisiinsa.⁵² Tästä näkökulmasta kansakunnan synnyn, kuoleman ja muistamisen toisiinsa kytkevä Taavetti Lukkarisen muistomerkki on omanlaisensa sotamuistomerkki, vaikka sen näennäinen tarkoitus on merkitä kuolinpaikka yksilön muistamiseksi.

Tästä kaksoismerkityksestä kertoo osaltaan muistomerkin rakenne. Sen pyöreä perusta on graniittia, Suomen kansalliskiveä, joka materiaalina viittaa kestävyuteen ja pysyvyyteen eli perinteisesti suomalaisiksi miellettyihin arvoihin. Noihin arvoihin viittaa myös mustaksi maalattu rautakaide, joka tuo yleisellä olemuksellaan mieleen hautausmaiden vastaavat aitaukset ja pyhittää näin teloituspaikan. Kaiteeseen hitsatut ristit alleviivaavat luterilaisen arvomaailman eroa suhteessa hirttotuomion täytäntöön panneisiin ortodoksikristittyihin. Tämä asia on ilmaistu vielä suoremmin rautakaiteen käsipuuta peittävän kuparilevyn piirtokirjoituksessa:

Tähän puuhun hirttivät ja puun juurelle kuoppaan hautasivat venäläisen sortovaltan viranomaiset aktivisti Taavetti Lukkarisen 6. X.1916.⁵³ Ruumis siirrettiin täältä v. 1917 Oulun hautausmaan siunattuun multaan. Tämä kaamea muisto herättäköön tulevaisakin sukupolvissa kammon kaikkea vierasta sortovaltaa vastaan ja kasvattakoon kansassa rohkeutta ja voimaa elää ja kuolla isänmaan itenäisyyden ja vapauden puolesta.

Muistomerkki kietoo siis Taavetti Lukkarisen kohtalon suomalaiseen muistamisen kulttuuriin, joka oli toisen maailmansodan kynnyksellä julkista ja luonteeltaan yhteisöllistä.⁵⁴ Tuolloin oli tärkeää muistuttaa kollektiivisesta ja kansallisesta yhtenäisyydestä esittämällä suomalaiset kansana, joka oli kautta aikojen kamppailut Venäjää ja venäläisiä vastaan. Muistomerkin pystyttämisen ensisijainen vaikutin oli siis tarve kohottaa kansallismielistä ylpeydetunnetta. Niinpä Lukkarisesta muokattiin tietoisesti tarpeenmukainen nuoren kansallisvaltion sankari, ja tätä Lukkaris-tarustoa on käytetty vahvistamaan kansallismielisiä ajatuksia.⁵⁵ Hirttopaikan muistomerkistä tulikin paikka julkisille muistotilaisuuksille ja kansallismielisille, kansakuntaa eheyttävälle performansseille samalla kun ongelmalliset ja ei-sankarilliset piirteet pyyhittiin Lukkarisen tarinasta pois.⁵⁶

Johtuen Lukkarisen muiston käsittely- ja esittämistavasta, se on kelvannut myös nykypäivän äärioikeistolle kamppailussa monikulttuurisuutta vastaan.⁵⁷ Suomen Vastarintaliike vieraili Lukkarisen haudalla syyskuussa 2014. Heidän kotisivuillaan Lukkarista kuvaillaan jääkäriaktivistiksi ja sortovaltaa vastaan taistelleeksi isänmaanystäväksi, siinä missä tuore akateeminen tutkimus on tunnistanut

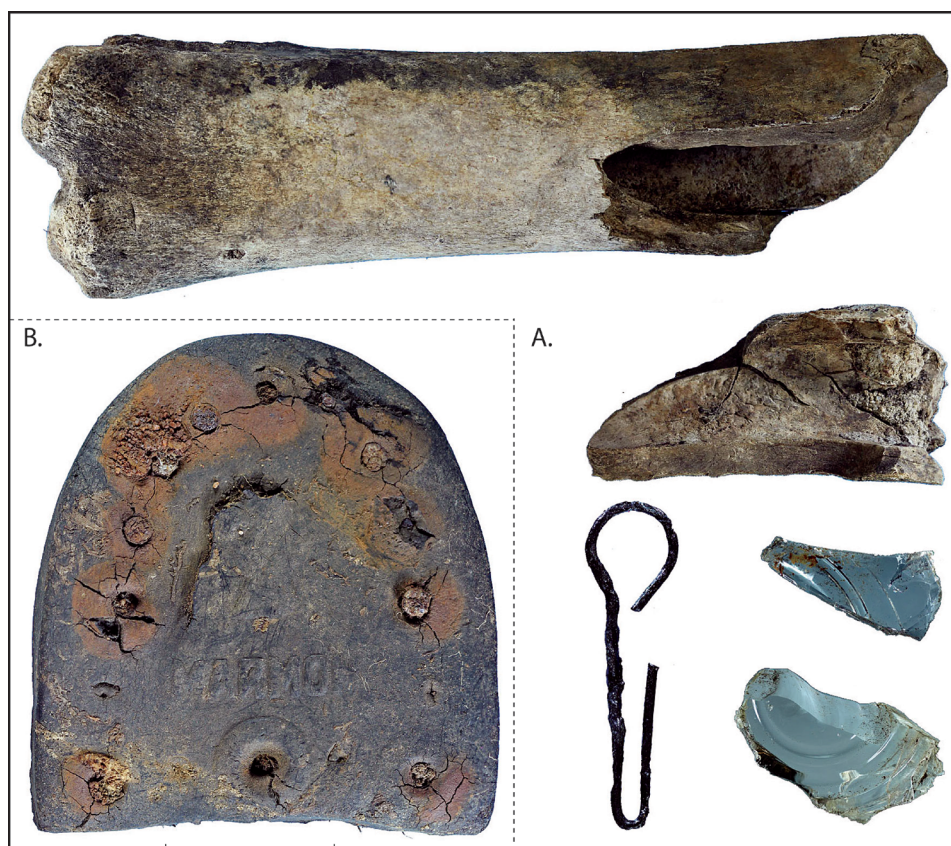
hänessä opportunistisin, joka pyrki hyötymään kansainvälisestä sekasorrosta paikallistasolla.⁵⁸ Toisaalta Lukkarisen leimaaminen valkoiseksi sankariksi johti siihen, että etenkin 60-luvun vasemmistolaisessa ilmapiirissä hänen muistamisensa koettiin ongelmalliseksi jopa oman suvun piirissä. Samoin Lukkarisen teloitusta todistaneen ratsupoliisin suvussa Lukkarisen kohtalo ja suvun jäsenen osuus tapahtumiin ovat olleet hävettyjä ja vaiettuja muistoja.⁵⁹

Vaikka henkilön nimeltä Taavetti Lukkarinen muistaminen oli osa virallista agendaa, se oli vain väline kauaskantoisempien näkökulmien esittämiseen. Etenkin julkisessa muistamisessa miehen tarinasta tuli vähitellen tärkeämpi kuin tarinan miehestä; yksityishenkilöille tuon kohtalokkaan yön tapahtumilla on aina ollut monia merkityksiä. Niistä kerättiin tietoa muistomerkillä kaivausten aikana vierailleilta oululaisilta, jotka kertoivat paikkaa koskevista kokemuksistaan. Haastattelut, joiden sisältö on selvitetty tarkemmin erillisessä tutkimusartikkelissa,⁶⁰ toivat tietoa mm. aiemmin tuntemattomista tavoista käyttää muistomerkkiä. Esimerkiksi Oulun varuskuntien uudet alokaserät tuotiin hirttopaikalle kuulemaan Lukkarisen tarina varoituksena siitä, mitä voi tapahtua, mikäli Suomi joutuu uudelleen vieraan vallan alaisuuteen. Toisaalta osa muistomerkkiin liittyneistä muistoista ei liittynyt lainkaan Taavetti Lukkarisen kohtaloon; muistomerkki oli ollut esimerkiksi paikka hiihtoretken varrella sekä luvattoman kortinpeluun näyttämö.⁶¹

Synkkien muistojen työstäminen

Hirttopuuhun liittyviä synkkiä muistoja on työstetty eri aikoina eri tavoin. Varhaisin viite Taavetti Lukkarisen kuoleman käsittelystä paljastui muistomerkkin kaivausten yhteydessä. Puun lounaispuolelta täytehiekkan seasta löytyi näet tarkoituksellisesti rikottu kappale naudan sääriluuta, jonka luuydinkanavaan oli työnnetty pätkä taivutettua rautalankaa ja kaksi kirkkaan pullolasin sirpaletta sekä kuminen kengän kantalappu (Kuva 6). Löytökokonaisuus tunnistettiin kätköksi, sillä sääriluun kappale löytyi pystyasennossa, aivan kuin se olisi tarkoituksella työnnetty hiekkaan. Lisäksi sen päällä oleva ja muistomerkkin rakenteeseen kuuluva bitumihuopakerros oli hyvin säilynyt ja koskematon. Kumisen kantalapun leima ”MARMON” ikää kätkön samanaikaiseksi monumentin rakentamisen kanssa, sillä Marmonin valmistamia tuotteita mainostettiin sanomalehdissä vuosina 1933–1948.

Kätkö liittyy mielestämme ominaisuuksiin, joita ihmiset yhdistivät teloituspaikkoihin⁶²; niiden uskottiin olevan voimallisia ja soveltuvan siksi hyvin yrityksiin vaikuttaa todelliseen maailmaan.⁶³ Löytö onkin tulkittava esimerkiksi kansantaukudesta, jonka päämääränä saattoi olla tyytymättömäksi mielletyn vainajan sielun kahlitseminen paikoilleen.⁶⁴ Epätavallisissa olosuhteissa kuolleen ihmisen sielun uskottiin nimittäin olevan levoton ja tyytymätön kohtaloonsa⁶⁵ ja palaavan siksi herkästi häiritsemään kummittelullaan eläviä. Lukkarisen ruumis tosin siir-

Kuva 6. Hirttopuumuistomerkin juurelta löydetty kätkö a) rikottu kappale naudan sääriluuta, kaksi lasipullon fragmenttia ja pätkä rautalankaa ja b) Marmon-merkkinen kantalappu (kuvat: E. Jääskeläinen).

rettiin Oulun hautausmaalle, mutta hänen rauhattoman sielunsa uskottiin luultavasti kiinnittyneen kuolinpaikkaan, ainakin tähän viittaavat hänestä myöhemmällä ajalla tehdyt kummitushavainnot.⁶⁶ Tästä näkökulmasta kätkön ohella myös koko muistomerkki aitaukseen hitsattuine ja mäntyyn piirrettyine risteineen on omanlaisensa toisinto suomalaiseseen kansanuskuon liittyvästä karsikkoperinteestä.

Puuhun, erityisesti ainavihantaan havupuuhun kaiverrettu risti⁶⁷ oli suomalaisessa kansanuskomuksissa keino, jolla vainajat voitiin sitoa haluttuun paikkaan. Niitä piirrettiin karsikkopuihin⁶⁸, jotka olivat paikkoja missä hautajaissaatto pystyi levähtämään ilman pelkoa vainajan sielun karkaamisesta kesken hautajaisten. Tavan noudattamisesta on tietoja vielä 1930-luvulta, joiden lisäksi tunnetaan vielä yksittäinen kaiverrus vuodelta 1958.⁶⁹ Toisaalta risteillä ja raudalla yhdessä on uskottu olevan suojaavia ominaisuuksia laajemmaltikin Euroopassa⁷⁰ ja Pohjois-Suomesta on esimerkkejä karsikkopuihin vasaroiduista haarukoista, kolikoista ja muista rautaesineistä⁷¹. Tästä syystä on mahdollista, että ristien tai ainakin osan

niistä piirtäminen puuhun oli toimintaa, jolla täydennettiin ja samalla varmistettiin muistomerkkiin tehdyn kätkön tarkoitus: sitoa Taavetti Lukkarisen muisto ja hänen mahdollisesti kummitteluun taipuvainen sielunsa tuohon paikkaan.

Todisteita toisenlaisesta toiminnasta muistomerkillä havaittiin sen mustaksi maalatusta rautakaiteesta (Kuva 2). Alun perin sitä koristi 24 valettua ristiä, jotka oli hitsattu kaiteen kolmen vaakakerroksen ja kuudentoista pystyn jakamaan rakenteeseen ruutukuvion muotoon. Nykyään niitä puuttuu seitsemän, kuusi kaiteen ylimmästä rivistä, mistä ne on luultavasti ollut helpointa ja turvallisinta irrottaa potkimalla. Vandalismin syy lienee halu ottaa mukaan muisto hirttopaikalta, mutta on myös ajateltavissa, että ristin on uskottu saaneen Taavetti Lukkarisen ja hänen levottoman sielunsa kautta taianomaisia tai yliluonnollisia ominaisuuksia.

Kaivausten aikana tehdyissä haastatteluissa ilmeni, että vainajan sukulaisille sekä hänen kuolemaansa osallisten sukulaisille Lukkarisen kohtalo on ollut vaiettu, hävetty ja surtu murhenäytelmä, jonka muisto on siirtynyt yli sukupolvien. Eräs Lukkarisen omaisista kertoi hirttopuun olevan ahdistava paikka, jolla hän ei ole halunnut vierailla.⁷² Arkeologiset kaivaukset mahdollistivat kuitenkin myös surun työstämisen. Kaivausten myötä virisi ajatus muistotilaisuuden järjestämisestä 3.10.2016, kun Taavetin kuolemasta olisi kulunut 100 vuotta. Muistotilaisuuksien onkin todettu helpottavan sukulaisten paluuta synkkien muistojen näyttämöille.⁷³

Yhdessä Taavetti Lukkarisen suoran jälkeläisen, Marianne Lukkarisen kanssa järjestettyyn muistotilaisuuteen osallistui noin 30 aikuista ja lasta, heidän joukossaan neljä Lukkarisen viidestä lapsenlapsenlapsesta. Ryhmä kokoontui keskiyöllä Oulun lääninvankilan edustalle, mistä siirryttiin hirttopuulle. Siellä luettiin kirjallisista lähteistä kuvaus Lukkarisen kuolemasta ja kerrottiin kaivausten tuloksista. Lopuksi osallistujat kulkivat lyhtykulkueessa Lukkarisen haudalle, jonne lyhdyt laskettiin ja Marianne Lukkarinen kertoi Taavetin tarinan merkityksestä hänen suvussaan.

Pohdinta

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet sekä ”hirttopuun” että muistomerkin biografiaa, jotka ovat kiinnostavasti kaksi eri asiaa. Vaikka monet paikkakuntalaiset tietävät, että muistomerkin keskellä oleva mänty on tuskin oikea hirttopuu, paikan autenttisuus ja siihen liittyvät kokemukset eivät riipu tästä seikasta. Pikemminkin puuhun on vuosien kuluessa liitetty alkuperäisille hirttopuille kuuluneita merkityksiä ja ominaisuuksia, ja näin puusta muistomerkkeineen on tullut osa yhteisön valitsemää ja vaalimaa kulttuuriperintöä.

Tuon puun perinnöllistyminen alkoi jo silloin, kun paikalla vierailleet ihmiset alkoivat kaivertaa ristejä sen kaarnaan tai kun muistomerkki rakennettiin sen ympärille, kumpi sitten tapahtuikaan ensin. Sen jälkeen ihmiset ovat vierailleet muistomerkillä moninaisista syistä, osa uteliaisuuttaan ja osa siitä huolehtiakseen.

Näiden vierailujen ja niihin liittyvien toimenpiteiden kautta on syntynyt mielikuva suojellusta kulttuuriperintökohteesta, millainen muistomerkki ei kuitenkaan ole. Tämä väärinkäsitys on kuitenkin suojellut muistomerkkiä läpi vuosikymmenten samalla kun sen lähiympäristö on pala palalta rakennettu osaksi kaupunkiympäristöä.

Hirttopuumuistomerkin kohdebiografia osoittaa, kuinka muistot ovat siirrettävissä paikasta toiseen ja kuinka kohde itse voi saada prosessissa uusia merkityksiä. Muistomerkki sijaitsee nyt Oulu Ammattikorkeakoulun mailla ja oppilaitos on suunnitellut sen valaisemista ja esille tuomista koulun päärakennuksen sisäänkäynnin monumentalisoinnin yhteydessä. Syksyllä 2014 suoritettut arkeologiset tutkimukset saattoivat osaltaan edistää kohteen perinnöllistymistä. Muistomerkki on ilman autenttista hirttopuutakin tärkeä paikka muistoille ja tarinoille, ja tämän johdosta Museoviraston tulisi harkita sen liittämistä Muinaisjäännösrekisteriin. Toisin kuin virallinen kulttuuriperintökeskustelu usein edellyttää, me emme näe kohteen arkeologisen huomattavaa ikää edellytyksenä sen autenttisuudelle.⁷⁴

Hirttopuumuistomerkkiä voi pelata Michael Welchin⁷⁵ ajatuksiin, sillä hän luonnehtii kulttuuriperintöä "... tunnetusti moniarvoiseksi, koska se ei ole pelkkä tapa nähdä ja tuntea vaan myös tapa muistaa ja unohtaa. [...] kulttuuriperintö on kaksiteräinen miekka, jolla on valta yhdistää ja jakaa." Hirttopuumuistomerkki ja sen kietoutuminen Taavetti Lukkarisen muistamiseen ovat toimineet toisaalta kansallista identiteettiä luovina, ihmisiä yhdistävinä tekijöinä ja toisaalta nivoutuneet osaksi ihmisten sekä sukujen vaiettuja ja hävettyjä muistoja ja unohtamisen kulttuuria. Jos syyt vaikean kulttuuriperinnön kohteilla vierailuun ovatkin pääsääntöisesti koulutus, muistaminen ja kansallisen identiteetin vahvistaminen⁷⁶, Taavetti Lukkarisen muistomerkin tavoin ne voivat olla paikkoja missä muistoon ja muuhun toimintaan liittyvät muuttuvat merkitykset sekä muistaminen ja unohtaminen synnyttävät alati muutoksessa olevan aatteellisen maiseman.⁷⁷

Lopuksi

Olemme tarkastelleet Taavetti Lukkarisen vuonna 1916 tapahtuneen teloituksen muiston säilyttämistä ja teloituksesta kertovan hirttopuumuistomerkin perinnöllistymistä. Lukkarisen kohtalo on nostettu esiin erityisesti aikoina, jolloin se on palvellut kansallista päämäärää. Hirttopuumuistomerkki on toiminut materiaalisena muistona hänen tarinastaan paikassa, jossa sitä on sekä kerrottu että tulkittu uudelleen. Kohdebiografian kannalta ei ole lainkaan merkityksellistä missä Lukkarisen hirttäminen tosiasiaassa tapahtui. Vierailut muistomerkillä ja sitä koskevat tarinat ovat tehneet siitä autenttisen; muistomerkistä on tullut noin vuosisatasitten koettujen tapahtumien symboli.

Taavetti Lukkarisen muiston pysyvyys osoittaa myös, kuinka "tavallisen ihmisen" elämä ja kuolema voidaan valjastaa poliittisten ja kansallisten pyrkimysten

symboliksi. Samalla se alleviivaa muistomerkkien merkitystä muistamisen kulttuurissa; kaikki hirttopuumuistomerkillä vierailevat eivät suinkaan tiedä sen historiallista taustaa. Toisaalta alkuperäiseen hirttopaikkaan liittyvien muistojen ja merkitysten lisäksi hirttopuumuistomerkkiin on liitetty perinnöllistymisprosessin myötä uusia, esimerkiksi kansallismielisiksi tai kaupunkitarinoiksi luokiteltavia lisämerkityksiä.

Lähteet ja kirjallisuus

Kartat

- s.d. VKP-3/13:99. Older map and drawing collection > Maps > Oulu, map drawing VKP-3/13:99. <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8153205>> Luettu 15.4.2017.
- Sto kd 12/220 1910 2. Kartta osalle Oulun kaupungin lahjoitusmaita: Kontinkangas (1810–1917). Talousosaston registraattorinkonttori, Senaatin talousosaston KD-aktikartat ja piirustukset. Helsinki: Kansallisarkisto.

Kirjallisuus

- Afinoguénova, Eugenia & Eduardo Rodríguez Merchán 2014. Picturesque violence: Tourism, the film industry, and the heritagization of ‘bandoleros’ in Spain, 1905–1936. *Journal of Tourism History* 6:1, s. 38–56.
- Ashton, Paul & Paula Hamilton 2008. Places of heart: Memorials, public history and the state in Australia since 1960. *Public History Review* 15, s. 1–29.
- Brewer, John 2006. Memory, truth and victimhood in post-trauma societies. *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, s. 214–224. Toim. Gerard Delanty ja Krishan Kumar. Sage Publications, London.
- Burström, Mats & Bernhard Gelderblom 2011. Dealing with difficult heritage: The case of Brückeberg, site of the Third Reich Harvest Festival. *Journal of Social Archaeology* 11(3), s. 266–282.
- Byrne, Denis 2008. Heritage as social action. *The Heritage Reader*, s. 149–173. Toim. Graham Fairclough, Rodney Harrison, John H. Jameson, Jr. ja John Schofield. Routledge, London.
- Connerton, Paul 1989. *How Societies Remember*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Coolen, Joris 2013. Places of justice and awe: The topography of gibbets and gallows in Medieval and Early Modern North-western and Central Europe. *World Archaeology* 45(5), s. 762–779.
- Davies, Owen 2007. *The Haunted: A Social History of Ghosts*. Palgrave Macmillan, New York.
- Dimitrovski, Darko, Vladimir Senić, Dražen Marić & Veljko Marinković 2017. Commemorative events at destination memorials – a dark (heritage) tourism context. *International Journal of Heritage Studies* 23(8), s. 695–708.

- Dollf-Bonekämper, Gabi 2002. Sites of hurtful memory. *Conservation* 17(2), s. 4–10.
- Harjula, Mirko 2013. ”Ryssänupseerit”: Ensimmäisen Maailmansodan Venäjän Asevoimien Suomalaistaustaiset Upseerit 1914–1956. Books on Demand, Helsinki.
- Haughton, Samuel 1866. On hanging, considered from a mechanical and physiological point of view. *Philosophical Magazine* 32(213), s. 23–34.
- Holtorf, Cornelius 2013. On pastness: a reconsideration of materiality in archaeological object authenticity. *Anthropological Quarterly* 86(2), s. 427–44.
- Hoppu, Tuomas 2006. Lojaalisuus Venäjää kohtaan ensimmäisen maailmansodan aikana. *Historiallinen Aikakauskirja* 104(1), s. 56–65.
- Hyvärinen Marko, P. Halonen & M. Kauppi 1992. Influence of stand age and structure on the epiphytic lichen vegetation in the middle-boreal forests of Finland. *The Lichenologist* 24, s. 165–180.
- ICOMOS 1996. *San Antonio Declaration on Authenticity*. Paris: International Council on Monuments and Sites.
- Ikäheimo, Janne, Tiina Kuvaja & Tiina Äikäs 2016. The ghost of Taavetti Lukkarinen and the haunting legacy of a 1916 hanging site. *Time and Mind* 9(4), s. 315–333.
- Ikäheimo, Janne & Tiina Äikäs 2017. Constructing a trumped-up future with the pastness of the present? Neo-relics and archaeological heritage. *World Archaeology* 49(3), s. 388–403.
- Ikäheimo, Janne & Tiina Äikäs 2018. Hanging tree as a place of memories: Encounters at a 1916 execution site. *Journal of Community Archaeology and Heritage* 5(3), s. 166–181. DOI: 10.1080/20518196.2018.1483997
- Ikäheimo, Janne, Tiina Äikäs & Titta Kallio-Seppä painossa. Memorialization and heritagization: Investigating the site of the last execution by hanging in Finland. *Historical Archaeology*.
- Karjalainen, Pauli T. 2006. Topobiografinen paikan tulkinta. *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu*, s. 83–92. Toim. Knuuttila, Seppo ja Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Keränen, Jaakko 1924. *Havaintotuloksia toisen ja kolmannen luokan asemilta vuonna 1916*. Suomen meteorologinen vuosikirja XVI(1). Valtion meteorologinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Kilpijärvi, Anna-Mari 2014. Maikkulassa merkittiin Ruotsin vallan aikainen mestauspaikka. *Kaleva*, 13. 6.2014 <<http://www.kaleva.fi/uutiset/oulu/maikkulassa-merkittiin-ruotsin-vallan-aikainen-mestauspaikka/667208/>> Luettu 15.4.2017.
- Kivimäki, Ville 2012. Between defeat and victory: Finnish memory culture of the Second World War. *Scandinavian Journal of History* 37(4), s. 482–504.
- Konkka, Aleksi 1999. Kuusi kultalatra. Pohjoisen Suomen karsikoista. *Tulen jäljillä. Kalevalaseuran vuosikirja* 77–78, s. 112–139. Toim. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen 2012. Emotional silences: The rituals of remembering the Finnish Karelia. *Painful Pasts and Useful Memories. Remembering and Forgetting in Europe*, s. 109–126. Toim. Barbara Törnquist-Plewa ja Niklas Bernsand. CFE Conference Papers Series 5. Centre for European Studies, Lund.

- Koskinen-Koivisto, Eerika 2016. Reminder of the dark heritage of humankind: Experiences of Finnish cemetery tourists visiting the Norvajärvi German cemetery. *Thanatos* 5(1), s. 23–42.
- Kylli, Ritva 2009. *Maakunta on matkassamme. Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliitto 1931–1993 ja Pohjois-Pohjanmaan Seutukaavaliitto 1969–1993*. Kalevaprint, Oulu.
- Lackman, Matti 2012. *Sotavankien pako Muurmannin ratatyömaalta 1915–1918*. Historiallisia tutkimuksia 261. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Logan, William & Keir Reeves 2009. Introduction. *Places of Pain and Shame: Dealing with 'difficult heritage'*, s. 1–14. Toim. William Logan ja Keir Reeves. Routledge, London – New York.
- Macdonald, Sharon 2006. Undesirable heritage: Fascist material culture and historical consciousness in Nuremberg. *International Journal of Heritage Studies* 12(1), s. 9–28.
- Manninen, Eero N. 1939. *Unkka Manni. Lapin mies sotatiellä*. Gummerus, Jyväskylä.
- Margry, Peter J. & Cristina Sánchez-Carretero 2007. Memorializing traumatic death. *Anthropology Today* 23(3), s. 1–2.
- Margry, Peter J. & Cristina Sánchez-Carretero 2011. Introduction: Rethinking memorialization: The concept of grassroots memorials. *Grassroots Memorials: The Politics of Memorializing Traumatic Death*, pp. 1–48. Toim. Peter J. Margry ja Cristina Sánchez-Carretero. Berghahn Books, New York – Oxford.
- Meskel, Lynn 2002. Negative heritage and past mastering in archaeology. *Anthropological Quarterly* 75(3), s. 557–574.
- Milošević, Ana 2017. Historicizing the present: Brussels attacks and heritagization of spontaneous memorials. *International Journal of Heritage Studies* 24(1), s. 53–65.
- Oinas, Outi 2008. *Kauniit asiat ja ihmisten ilot eivät olla Jumalalle vieraita. Kirjailija, pappi Arvi Järventaus ja Lappi*. Acta Universitatis Lapponiensis 155. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Pentikäinen, Juha 1990. *Suomalaisen lähtö: kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 530. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pentzin, Leino 1943. Synkkiä muistoja taistelun tieltä. *Sotavanhus* 1943, s. 77–78.
- Railo, Eino 1917. *Työmiehen isänmaa ja mitä se häneltä nykyhetkellä vaatii. Vakavia sanoja Suomen työväelle* (kirjoitettu pseudonyymillä ”Pohjalainen” alla). Suomen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino-osakeyhtiö, Helsinki.
- Raivo, Petri 2000. ‘This is where they fought.’ Finnish war landscapes as a national heritage.” *The Politics of War Memory and Commemoration*, s. 145–164. Toim. Timothy .G. Ashplant, Graham Dawson ja Michael Roper. Routledge, London.
- Roselius, Aapo 2013. *Isänmaallinen kevät. Vapausotamyytin alkulähteillä*. Tammi, Helsinki.
- Santino, Jack 2006. Introduction. *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*, s. 1–3. Toim. Jack Santino. Palmgrave Macmillan, New York.
- Satokangas, Reija 1997. Murroksen aika 1860–1930. *Keminmaan historia*, s. 250–442. Toim. Reija Satokangas. Keminmaan kunta – Keminmaan seurakunta, Keminmaa.

- Seitsonen, Oula & Eerika Koskinen-Koivisto 2018. 'Where the F... is Vuotso?': heritage of Second World War forced movement and destruction in a Sámi reindeer herding community in Finnish Lapland. *International Journal of Heritage Studies* 24(4), s. 421–441.
- Silvander, Carl-Eric 2005. Spöken, märkliga stenar och en hemlig tunnel. *Vikingen: Svenska privatskolan i Uleåborg* 2005, s. 4–5.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. Routledge, Abingdon.
- Stephens, John R. 2013. The cultural biography of a Western Australian war memorial. *International Journal of Heritage Studies* 19(7), s. 659–675.
- Tervonen, Antero 2005. Oulu varuskuntakaupunkina autonomian aikana 1809–1917. *Oulu varuskuntakaupunkina*, s. 43–70. Toim. Jouko Vahtola. Pohjan Prikaatin Kilta r.y./Oulu varuskuntakaupunkina -historiatoimikunta, Oulu.
- Toivonen, Jouko 2008. Totuus Lukkarisesta? *Oulun sukututkijat* 1/2007, s. 5–6.
- Vainio, Väinö 1968. *Simon kahakka: Jääkärien ja santarmien välinen yhteenotto Simon Maaninkajärvellä 1916*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö Kirjapaino, Hämeenlinna.
- van der Auwera, Sigrid 2012. Contemporary conflict, Nationalism, and the destruction of cultural property during armed conflict: A theoretical framework. *Journal of Conflict Archaeology* 7(1), s. 49–65.
- Vilkuna, Janne 1992. *Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut: kansatieteellinen tapaus-tutkimus*. Kansatieteellinen Arkisto 39. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Chih-hung Wang & Yu-ting Kao 2017. Re-assembling the memorial landscape: The politics of walking tours in Taipei. *International Journal of Heritage Studies* 23(10): 1002–1016.
- Wegelius, Karl A. 1924. *Aseveljet I: läntinen etappi ja Simon kahakka*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- Welch, Michael 2016. Political imprisonment and the sanctity of death: performing heritage in 'Troubled' Ireland. *International Journal of Heritage Studies* 22(9), s. 664–678.
- Winter, Jay & Emmanuel Sivan 2000. Setting framework. *War and Remembrance in the Twentieth Century*, s. 6–39. Toim. Jay Winter ja Emmanuel Sivan. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wirén, Edvin 1917. *Krestyn ristikkojen takaa. Kuvauksia Pietarin vankiloista*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

The hanging tree of Taavetti Lukkarinen as a place of memorization and heritagization

ABSTRACT

This paper focuses on the processes of memorialization and heritagization through a case study from Oulu, Finland, where a cast iron rail encircling a pine tree constitutes a memorial marking the site of the country's last official execution by hanging in 1916. The memorial and its immediate surroundings are examined here through historical documents and maps, tree-ring data, interviews, and the results of small-scale archaeological excavations. The evidence indicates various modes of interaction – crosses carved on the memorial tree, a magical cache, and organized visits – exposing a lesser-known and more intimate side of the site biography than is evident from written records. Finally, both individual and national practices of remembering and forgetting related to the memorial highlight the way memorialization transformed the place of death of an ordinary man into a heritage site to be used and exploited by various actors during the past century.

Loppuviitteet

- 1 Pääosa artikkelista perustuu maaliskuussa 2019 julkaistavaan tutkimusartikkeliin Ikäheimo, Äikäs & Kallio-Seppä, painossa.
- 2 Karjalainen 2006.
- 3 Ashton & Paula Hamilton 2008, s. 3.
- 4 Connerton 1989; Ashton & Hamilton 2008.
- 5 Logan & Reeves 2009.
- 6 Meskell 2002, s. 558.
- 7 Macdonald 2006; Burström & Gelderblom 2011.
- 8 Dolf-Bonekämper 2002.
- 9 Logan & Reeves 2009.
- 10 Santino 2006; Margry & Sánchez-Carretero 2007, 2011.
- 11 Margry & Sánchez-Carretero 2011, s. 3.
- 12 Karjalainen 2006; Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto-Arponen 2012.
- 13 Macdonald 2006; Seitsonen & Koskinen-Koivisto 2018.
- 14 Koskinen-Koivisto 2016.
- 15 Meskell 2002, s. 571.
- 16 Vrt. Smith 2006: kulttuuriperintö prosessina.
- 17 Milošević 2017, s. 54.
- 18 E.g. Afinoguénova & Merchán 2014.
- 19 Byrne 2008; Logan & Reeves 2009; Wang & Kao 2017.
- 20 Tervonen 2005, s. 64, 67.
- 21 Harjula 2013.
- 22 Hoppu 2006.
- 23 Lackman 2012, s. 217–219.
- 24 Esim. Railo 1917, s. 8–9; Pentzin 1943, s. 77–78; Vainio 1968, s. 44–52.
- 25 Railo 1917, s. 11.
- 26 Wegelius 1924, s. 51, ks. myös Vainio 1968, s. 47.
- 27 Wegelius 1924, s. 51–53.
- 28 Kilpijärvi 2014.
- 29 VKP-3/13:99.
- 30 Ks. esim. Wirén 1917, s. 254–257.
- 31 Vainio 1968, s. 52; Satokangas 1997, s. 393.
- 32 Lackman 2012, s. 129.
- 33 Toivonen 2008, s. 6.
- 34 Haughton 1866, s. 7–8.
- 35 Wegelius 1924, s. 58; Manninen 1939, s. 95.
- 36 Keränen 1924, s. 25, 31, 37, 43.
- 37 Toivonen 2008, s. 6.
- 38 Keränen 1924, s. 62–63.
- 39 Wegelius 1924, s. 58; Manninen 1939, s. 95.
- 40 Railo 1917, s. 11.
- 41 Wegelius 1924, s. 59.
- 42 VKP-3/13:99.
- 43 Hyvärinen et al. 1992.
- 44 Ikäheimo et al. painossa.
- 45 Manninen 1939.
- 46 Manninen 1939, s. 96.
- 47 Manninen 1939, s. 89–96.
- 48 Oinas 2008, s. 68–9, 76, 175.
- 49 Kylli 2009, s. 81–82.
- 50 Roselius 2013.

- 51 Raivo 2000, s. 153.
- 52 Stephens 2013.
- 53 Muistomerkin vihkimisen ajankohdan oli mitä luultavimmin tarkoitus osua hirttämisen vuosipäivään, joka olisi kuitenkin ollut arkipäivä, torstai 3.10.1935. Tästä syystä tapahtuma pidettiin seuraavana sunnuntaina, mikä selittänee väärän päivämäärän kai-verruksessa.
- 54 Winter & Sivan 2000.
- 55 Vrt. van der Auwera 2012, s. 54.
- 56 Vrt. Brewer 2006.
- 57 Ks. Kivimäki 2012.
- 58 Lackman 2012, s. 127.
- 59 Ikäheimo & Äikäs 2018.
- 60 Ikäheimo & Äikäs 2018.
- 61 Ikäheimo & Äikäs 2018.
- 62 Ikäheimo et al. 2016.
- 63 Coolen 2013, s. 764–766, 774.
- 64 Ikäheimo et al. 2016; ks. myös Davies 2007, s. 71.
- 65 Davies 2007, s. 4–5.
- 66 Silvander 2005, s. 5.
- 67 Joskus ristin sijasta puuhun kaiverrettiin vainajan nimikirjaimet tai kuolinvuosi.
- 68 Ks. Pentikäinen 1990; Vilkuna 1992.
- 69 Pentikäinen 1990; Vilkuna 1992; Konkka 1999.
- 70 Vilkuna 1992.
- 71 Konkka 1999, s. 124–132.
- 72 Ikäheimo & Äikäs 2018.
- 73 E.g. Dimitrovski et al. 2017.
- 74 Smith 2006; Holtorf 2013; Ikäheimo & Äikäs 2017; vrt. ICOMOS 1996.
- 75 Welch 2016, s. 665.
- 76 Dimitrovski et al. 2017.
- 77 Vrt. Stephens 2013.